УДК 94(495.02)"10"
https://doi.org/10.18485/ccs_cs.2025.22.22.13

Јасмина Шаранац Стаменковић
Филозофски факултет Универзитета у Нишу
Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу
e-mail: jasmina.saranac.stamenkovic@filfak.ni.ac.rs

ПИСМА МИХАИЛА ПСЕЛА ПАТРИЈАРХУ КОНСТАНТИНУ ЛИХУДУ

Апстракт: *У раду се разматрају Пселова писма за цариградског патријарха Константина Лихуда. Како је Михаило Псел један од најобразованијих људи у византијској историји, реч је о изузетно значајним списима светске историје и књижевности. Сврха рада је да се писма, као непроцењиво наслеђе византијске културе, преведу на српски језик и објасне у контексту друштвене историје Царства XI века. Такође, на основу компаративне анализе података из посланица и Пселовог историографског дела – Хронографије – настоји се да се ближе дефинише однос дворског учењака и цариградског патријарха.*

Кључне речи: *писмо у Византији, XI век, дворски филозоф и ретор Михаило Псел, цариградски патријарх Константин Лихуд, пријатељство*

Уводна разматрања

У Византијском царству епистолографија је била веома цењена књижевна врста. Више но у било ком другом књижевном жанру епистолограф је имао одређену слободу у изражавању.[1] Иако је писмописац морао поштовати утврђене литерарне прописе и цареву вољу, у писма се учитавала његова надареност и образовање.[2] Епистолом се у Византији одржавала веза међу пријатељима («φιλία»).[3] Стил писама био је изразито панегиричан јер су писма била намењена интелектуалној елити, најшколованијим људима на византијској друштвеној лествици.[4] Временом су лаконско казивање («βραχυλογία»), недвосмисленост писама («σαφήνεια») и љупкост («χάρις») стила постале цењене одлике византијске епистоле.[5] И поред тога, епистоле су обиловале алегоријама и метафорама. У писмима су неретко употребљаване античке стилске слике, као и мотиви из Светог писма.[6]

Тежиште истраживања у раду односи се на три писма Михаила Псела, филозофа, ретора и политичара XI века, упућена цариградском патријарху Константину Лихуду. Реч је о писмима број 147, 148 и 149 из критичког издања Стратиса Папајоануа.[7] Рад доноси

[1] Припремљено у оквиру пројекта *Историја данас, изазови и искушења*, који се изводи на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (бр. 336/1-6-01).
[2] Миловановић 1979, 64.
[3] Grünbart 2005, 113–123.
[4] Радошевић 1998а, 34; Радошевић 1998б, 177; Mullett 2002, 151–170.
[5] Радошевић 1991, 158–159.
[6] Grünbart 2005, 78–103.
[7] *Psellus*, *Epistulae* I, 407– 411.

први превод писама на српски језик. Иако у научним круговима није непознато шта се крије у садржају Пселових писама, будући да постоје сажеци на енглеском језику,[8] научна јавност и шира читалачка публика остала је ускраћена за лепоту исказивања, мајсторске стилске акробације и префињеност речи најученијег византијског ерудите. Уз то, у раду се осветљава однос дворског учењака и патријарха, на основу упоредне анализе података из анализираних писама и *Хронографије*, Пселовог историографског дела.

Кратке биографије Михаила Псела и Константина Лихуда

Михаило Псел спада у најзанимљивије те најинтригантније личности византијске историје, захваљујући свом образовању и интелигенцији, као и активној политичкој улози коју је имао на цариградском двору. Политичку каријеру отпочео је као државни секретар цара Константина IX Мономаха (1042–1055). Будући да је припадао уском кругу најобразованијих и утицајних људи у Цариграду, постављен је за „конзула филозофа" («ὕπατος τῶν φιλοσόφων») на такозваном Мономаховом универзитету 1047. године. Само коју годину касније, Псел се замонашио заједно са осталим интелектуалним првацима. Након неколико година проведених ван Цариграда, у манастирима на Витинијском Олимпу, почетком педесетих година вратио се у престоницу, уверен у исправност сопствених ставова, једнако учењачких и политичких. Сувишно је на овом месту износити Пселову биографију јер је у историографији пуно пажње било посвећено како његовој биографији, тако и одликама његових дела, те је стога довољно упутити на постојећу богату литературу.[9]

Највећу вредност данас представља Пселова изузетно плодна и драгоцена стваралачка делатност – историјска и реторска дела, те филозофски и теолошки трактати. У Пселовој заоставштини налази се и епистолографска збирка коју чине писма упућена самом врху византијске политичке и културне елите (световне и црквене). Бриљантни учењак утиснуо је властити печат на византијску историографију и књижевност. У својим списима често је приказивао присан однос с владајућим царем и радо истицао личне заслуге у државној политици XI века.

Михаило Псел доживео је крах своје каријере под царем Михаилом VII Дуком (1071–1078), својим учеником и штићеником.

Константин Лихуд рођен је крајем X века. Већ је под царем Михаилом IV Пафлагонцем (1034–1041) био члан синклита. У то време учествовао је у ораторским дебатама са Јованом Ксифилином и Јованом Мавроподом, најученијим људима Царства.[10] За време владавине цара Константина Мономаха добио је титулу проедра и протовестијара те је био именован за „првог министара" царског двора. Тада се још више зближио са Мавроподом, Ксифилином и Пселом. Око 1050. године Лихуд је поднео оставку и био је удаљен из активне службе заједно са другим цариградским интелектуалцима.[11] Под царицом Теодором (1055–1056) врло је скромно живео. Лихуд је остао у сенци и под Михаилом VI Стратиотиком (1056–1057), Теодориним наследником.[12] Познато је да је у лето 1057. године цар Михаило VI послао Михаила Псела, Константина Лихуда и Теодора Алопа, као своје изасланике, да преговарају о предаји тадашњег узурпатора, а потоњег цара

[8] Jeffreys 2017, 283–284; 324–325; 343.
[9] О Пселовом лику и делу в. непотпуну библиографију радова у претходне две деценије коју је приредио Фридрих Лаурицен, в. Lauritzen 2021, 249–268.
[10] Любарский 1978, 56.
[11] *ODB* I, 500.
[12] Любарский 1978, 56.

Исака Комнина.[13] За време владавине Исака Комнина (1057–1059), после смрти васељенског патријарха Михаила Керуларија (1043–1058), цариградски патријарх постао је Константин Лихуд (1059–1063).[14]

Композиција, садржај и покушај датовања писама

У првом писму реч је о Пселовом посредовању код Константина Лихуда за једног јавног писара. Врло је вероватно да је писмо настало пре него што је Константин Лихуд постао цариградски патријарх – пре 1059. године.[15] Композиција писма је следећа: у уводном делу Псел даје хронолошку одредницу дешавања које описује. Првог дана Великог поста Пселово богослужење прекинуо је јавни писар својим плакањем и нарицањем пред вратима Пселовог дома (1–5). У средишњем делу Псел објашњава да упркос његовом труду да испрати незваног госта, није успео у томе те да на крају није могао да се оглуши о његову молбу – да посредује код Константина Лихуда за писареву корист (6–10). Псел експлицитно ставља Лихуду на знање да се не би усудио да му пише у вези са тим – сматрајући то за дрскост и напомињући притом Лихудову мудрост и елоквенцију – али да је „приморан" заклетвама и обећањима које су смекшале његово срце (10–14). Псел у завршном делу наглашава пријатељски однос са Константином Лихудом, потенцира да жели да му Лихуд опрости што га узнемирава интервенцијом за писара и моли га да изађе у сусрет писаревим потребама (15–19). Филозоф износи бојазан да ће у случају да Лихуд одбије молбу, писар довести у сумњу његове способности и утицај и да ће то ширити по граду (19–23).

Друго писмо прате Пселови поклони упућени Константину Лихуду – мало хлеба, вина и воћа. Писмо је настало највероватније 1059. или 1060. године, односно у првој или другој години понтификата Константина Лихуда, имајући у виду да се касније однос Псела и Лихуда нарушио (о чему сведочи треће Пселово писмо). На самом почетку епистоле Псел за себе каже да је Лихудов најљубазнији слуга (1–2). Псел је је свестан да су поклони скромни – како у количини, тако и у вредности (2–6) – те наглашава да се не ради о томе да нема новаца да пошаље скупоценије дарове. Реч је о томе да види Лихуда као Христа – онога који је постао сиромашан човечанства ради (7–8). Иако су поклони скромни, стилске варијације које умешни оратор о њима плете, како би Лихуду дао на значају, маестралне су (9–14). Завршни део садржи Пселове жеље да Лихуд дарује људима најбоље и у овоземаљском и у небеском животу те да их помиње у својим молитвама (15–17).

Треће писмо је Пселов одговор на Лихудов поклон – рибу. Врло је вероватно да је епистола настала у периоду од друге половине 1060. године до 1063. године, односно након што се цар Константин X Дука (1059–1067) учврстио на власти до смрти патријарха Константина Лихуда. Писмо сведочи да је близак пријатељски однос Михаила Псела и Константина Лихуда нарушен.[16]

У уводном делу Псел пише како га је риба подсетила на свог некадашњег пријатеља Лихуда који га је одбацио (1–3). Ретор прави прикладно поређење материјалне хране (рибе) која одушевљава његово непце са патријарховим речима које као амброзија хране његову душу (3–5). Поред тога, жали се како Лихуда дуго није видео те да је заборавио и

[13] *Psellos, Chronographia*, 596. Детаљније о томе в. Крсмановић 2001, 213–225.
[14] Детаљније о томе в. Станковић 2003, 195–196.
[15] Будући да Михаило Псел у писму ословљава Константина Лихуда *проедром* и *протовестијаром*, титулама које је Лихуд добио од Константина IX Мономаха, Љубарски износи претпоставку да је писмо настало за време владавине цара Мономаха; в. Любарский 1978, 56 н. 23.
[16] Любарский 1978, 57.

његов лик (6–7). Псел затим доноси надасве занимљив екскурс о риби. Говори како је риба живела и у рекама и у морима те наглашава да је надмоћнија у односу на друга земаљска створења (8–12). Стога Псел закључује да је и њен пошиљалац доминантнији у односу на друге људе у духовном погледу (12–18). Псел се јада јер није сведок Лихудових лепих дела (18–20). Потом подвлачи како су га прикривени напади и отровне лажи злих људи против њега удаљили од Лихуда (21–25). Ипак, добивши рибу на поклон, Псел се нада да је тај период остао иза њих (25–26). У завршном делу филозоф поентира: наводи да је видевши рибу похрлио Лихуду у загрљај, а након дегустирања су коначно пале све баријере које су други подигли међу њима (27–33). Псел жуди за Лихудовом душом, али је свестан да га спутавају да буде у његовом најужем кругу (33–34). Још једном апострофира да зна да га неки људи тајно оговарају код Лихуда и праве му сплетке (34–38). Закључује писмо уверавајући Лихуда у своју оданост (38–39). Коначно, наговештава да ће у будућности узвратити ударац својим непријатељима и да ће Лихуд разлучити ко је ко (39–41).

Уочљиво је да умешни оратор све три анализиране посланице Константину Лихуду пише у високом панегиричном стилу. Један од разлога за то се свакако налази у чињеници што је адресат цариградски патријарх, врховни пастир Византијског царства, који поред цара заузима највиши положај у друштвеној хијерархији државе, као и то што је на врху пирамиде целе тадашње духовне хришћанске васељене. Други разлог је то што је епистолограф Михаило Псел, један од најученијих интелектуалаца током читавог Византијског царства.

У свим епистолама Михаило Псел ословљава Константина Лихуда „својим господаром" («τὸν αὐθέντην μου»)[17] са придруженим епитетима према тренутном надахнућу: „мој свети господару" («ἅγιέ μου αὐθέντα»),[18] „светом и величанственом господару мом" («τῷ ἁγίῳ καὶ σεβασμίῳ δεσπότῃ μου»),[19] „од Бога почаствовани господару" («θεοτίμητε δέσποτα»).[20] На једном месту у другом писму Псел се Лихуду обраћа апстраховано и метафорично: „мој кипу и украсу мој" («τὸ ἐμὸν ἄγαλμα καὶ καλλώπισμα»).[21] Нема сумње да је начин на који ће се филозоф обратити Лихуду зависио од моменталног надахнућа еминентног учењака.

Превод писама

Проедру и протовестијарију Лихуду

> Свети господару мој, и сиромах овај учини једну дрску ствар, баш у овај први дан Четрдесетног поста дошавши код мене, а ја можда и противно закону, прекинух занимање Богом.[22] Али немогуће беше одбити њега што лежаше на прагу мом и снажно уздисаше и плакаше.
>
> А како сам знао када би ти сишао, ово ме је само замолио – да неколико речи напишем мом господару о њему. Коју је себи срећу овде претпоставио, то не знам; изузев што сматраше да место нечијег другог божан-

[17] *Psellus, Epistulae* I, бр. 147, 407$_{7, 9–10}$.
[18] *Psellus, Epistulae* I, бр. 147, 407$_{1}$.
[19] *Psellus, Epistulae* I, бр. 148, 408$_{1}$.
[20] *Psellus, Epistulae* I, бр. 149, 409$_{1}$.
[21] *Psellus, Epistulae* I, бр. 148, 409$_{15}$.
[22] Превод писма на српски језик први пут се објављује и рађен је на основу критичког издања *Psellus, Epistulae* I, бр. 147, 407–408.

ственијег посредовања управо моје заступништво за њега пред тобом, господаром мојим, вреди. А ја се то усудио не бих (јер бих био скренуо с ума ако бих, ка човеку таквом од кога сваки језик и мисао поражени бивају, тако спремно разговарао са њим преко писама), али ме је толиким заклетвама на то приморао, какве не би ни природа камена издржала.

Прво ово тражим од тебе да опростиш ми дрскост ову; а друго да ми молбу не одбијеш. А то желим, не толико њега ради, већ више себе ради. Јер ја жудим за наклоношћу твојом више но свом људском срећом и свима је очигледно да ме удостојаваш човекољубивих гестова. А човек овај бивајући јавни писар, учиниће једну од две различите ствари: јер или ће, бивши услишен, кроз цео град о томе викати и одаће ми почаст или ће, не буде ли услишен, о истоме плакати и нарицати, оплакујући можда и моју неспособност.

Патријарху кир Константину Лихуду

Светом и величанственом господару мом, твој најблагонаклонији роб и слуга не безвредни, већ светости твоје достојан, послао сам хлеб као плодној и плодоносној души, три мегарска ћупа вина, као расцветалој лози и умном чокоту и слуги Свете Тројице, и воће као тајанственом и расцветалом рају, бескрајном и превеликом у врлини, и све ово у малој количини и малобројно.[23] Зашто? Не јер сам руке сиромашне, већ јер си ти сиромашан духом, и ја због тебе сиромашном [човеку] завидим и опонашам га.

А вино нека буде ти од животодавне лозе [Христа] и нека буде ти пиће, на уживање срца и духа. И овде [на ћупу] написана је отаџбина Кузинаса, а то је чувено име (тако ми твоје свете и божанствене главе) више но раније Едем [рај]; или оданде [од Кузинаса], као оданде [од раја] да наситиш се њиме [вином], или ако није оданде [већ из Кузинасове отаџбине] али да [на рајско вино] личи.

А ти ми, мој кипу и украсу мој, нека био би и овде [у овом животу] онај који дарује најбоље, и тамо [у вечном животу] нека би се причешћивао најузвишенијим стварима. И нас нека би се увек сећао, у твојим молитвама нарочито.

Патријарху Лихуду

Сетих се [нечега] рибу видевши, од Бога почаствовани господару.[24]

Сетих се чега? Што си ме раније на груди привијао, а сада (не знам како да кажем) од себе ме одгурујеш. Сетих се ради ове хране чулне, која и заслађује грло, оне животодавне и умне (говорим о божанској храни тво-

[23] Превод писма на српски језик први пут се објављује и рађен је на основу критичког издања *Psellus, Epistulae* I, бр. 148, 408–409.

[24] Превод писма на српски језик први пут је објављен у монографији Шаранац Стаменковић 2022., и рађен је на основу критичког издања *Psellus, Epistulae* I, бр. 149, 409–411. Овде се прилаже јер чини целину – трилогију Пселових писама упућених патријарху Лихуду. Притом, писмо се први пут анализира и ставља у историјски контекст.

јих речи). Сетих се, но само што заборавио нисам и слику твоју и облик твој.
То је оно што је много жуђено, ова уистину многожељена риба, што обитава и у рекама и у морима, и обе ове територије наследила је као станишта, која је лепа и у појединачним деловима и као целина прелепа, која исто носи име с рибама осталим, али је супериорна [и у односу на њих] и слична у односу на птице и на све водене животиње. А ако је риба таква, какав ли је тек онај који ју је послао? Ако је чулни предмет натприродан, умна лепота – која ти си – ка коме ме сећање враћа, с ким ће упоређена бити? Разлог за то је јер се ова риба креће по водама и само један део целог света заузело је станиште њено. А ти господариш над целом твари, помешан не бивши с обликом [човека] по слици [Бога при стварању света], већ сачувао си почаст непонижену [првог стварања]. Штавише, ти умни си рај. Али како да горко плачем? Како да своју срећу оплакујем? Зато што бејах некад домаћин лепоте твоје, а сада сам од тебе отеран.
И изнова је змија, и изнова створења [створени људи], и много је отрова и језик што жестоко оптужује, који по грудима не удара, већ по потиљку. Тога ради био сам [од тебе] отеран и суђен у одсуству и осуђен. Али све то сам раније оплакивао и после свега плакаћу. А сада је небо ведро и празновање и песме победничке и блештавила и страшних свих ствари групна промена [набоље].
Ако, дакле, рибу видевши, тако снажно мисли пренех на тебе, и незадрживог сам порива ако ћу окусити, ако засладићу се, свакако ћу се одмах одушевити и полетећу [попут птице] и смирај наћи ћу крај тебе. Више не постоји међузид [туђе] зависти, трула је преграда [туђе] злобе. Ако су то и чврсте ограде, али пред жељама душевним и путевима умним све повлачи се и потчињава. Тако се и ја незасито наслађујем душом твојом. Али змија [моју] пету држи и спречава [мој] пут ка теби? Али једном кренућу и звер згазићу, чак и ако је лав који риче, или ако је гладан медвед, и ако је кобра, и ако је што год друго од најстрашнијих и одвратних бића. Што тајно лају на мене пси? Што ме у потаји звери растржу? Твој сам и растргнут, део промисли твоје и када расцепан сам [као плен]. Једанпут ћу им рику узвратити. И тада схватићеш какви урлици лавова су, а опонашања [лавље] рике мајмуна.

Историјски контекст и коментар

Након смрти цариградског патријарха Михаила Керуларија за новог патријарха цариградске патријаршије предложен је проедар и протовестијар Константин Лихуд («Κωνσταντῖνος πρόεδρος καὶ πρωτοβεστιάριος ὁ Λειχούδης»). За време владавине Константина IX Мономаха Лихуд се истакао у пословима „везаним за палату и управу града" («ἀνὴρ μέγιστον διαλάμψας τοῖς βασιλικοῖς καὶ πολιτικοῖς πράγμασιν ἀπό τε τῆς τοῦ Μονομάχου»).[25] Скиличин настављач сведочи да је Константин Лихуд имао велику подршку међу митрополитима, свештенством и „целим народом" («πρότερον ψήφου προβάσης ἐπ᾽ αὐτῷ παρὰ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός»).[26] Јован Зонара га

[25] *Atal*., 51; *Scyl. Cont*., 42; *Zon*. III, 670.
[26] *Scyl. Cont*., 42.

описује као човека „непорочног живота" («ἀνέγκλητον διαμείναντα»).[27] Псел истиче да се Лихуду „ум могао поредити са красноречивошћу, а красноречивост са умом".[28]

Познато је да је Константин IX Мономах препустио Константину Лихуду бригу о манастиру Мангани, те да му је поверио документа која су манастиру гарантовала слободу од царске власти («ᾧπερ ὁ Μονομάχος καὶ τὴν τῶν Μαγγάνων ἀνέθετο πρόνοιαν καὶ τὰ περὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἐνεπίστευσεν ἔγγραφα»).[29] Цар је, наиме, дао Лихуду у проније Мангане и том приликом је издао имунитетску повељу.[30] Међутим, цар Исак Комнин желео је да дође у посед тих права.[31] Према речима Јована Зонаре Комнин је смислио „лукавство препуно зла и пород ума сатанског" («σκέμμα τι μηχανᾶται πονηρίας ἀνάμεστον καὶ τόκον νοὸς κακοδαίμονος»).[32] Реч је о томе да је цар Исак Комнин свесно успоравао и условљавао Лихудово хиротонисање за патријарха.

Иако је Константин Лихуд био рукоположен за свештеника и изабран за патријарха, Исак Комнин је преко својих оданих људи поручио Лихуду да се о њему шире неприличне приче које га спутавају да буде посвећен за патријарха. Цар је сматрао да гласине треба преиспитати на синоду „у складу са канонским правом" («ἄχρις ἂν τὰ ὑποτονθορυζόμενα κατὰ σοῦ σκοπηθῇ συνοδικῶς τε καὶ κανονικῶς»).[33] Комнин је изложио Лихуду да ће превидети оптужбе које се шире против њега и да ће допустити посвећење у случају да му преда јурисдикцију над манастиром («εἰ δὲ δοίης μοι τῶν Μαγγάνων τὰ δικαιώματα, παραβλέψομαι τὰ λεγόμενα καὶ παραχωρήσω χρισθῆναί σε»).[34] Како Константин Лихуд није желео да буде осрамоћен јавним ислеђивањем,[35] нити је било реално да се може вратити на претходну функцију,[36] попустио је пред царевим притиском. Будући да је владару предао документа, био је хиротонисан за патријарха.[37]

Значајно је напоменути да Михаило Псел у *Хронографији* не помиње директно размимоилажења које је Константин Лихуд имао са царем Исаком Комнином. Но, после казивања о томе како је Лихуд „оденут патријаршком влашћу" Псел доноси екскурс о људима који сматрају да је највећа врлина да се не прилагоде околностима, да не смирују буру него да се ухвате укоштац са њом. Псел потом апострофира промену животних начела Лихуда која су га учиниле истовремено и крутим и флексибилним у делању.[38] Нема сумње да Псел алудира на неслагања које је Лихуд имао са царем. Разлог за филозофову надасве увијену интерпретацију догађаја донекле се може објаснити тиме што су Пселове нескривене симпатије биле на страни цара Исака Комнина, јунака „првобитне" *Хронографије*, која је покривала временски период од 976. до 1059. године и која је настала за време цара Исака Комнина.[39]

Када се владавина Исака Комнина приближавала крају, у другој половини 1059. године, док се цар колебао шта да ради, васељенски патријарх Константин Лихуд бодрио

---

[27] *Zon*. III, 670.
[28] *Psellos*, *Chronographia*, 596.
[29] *Zon*. III, 670; *Scyl. Cont*., 44.
[30] Острогорски 1969, 142. Уп. *ODB* I, 500.
[31] *Scyl. Cont*., 44; *Zon*. III, 670.
[32] *Zon*. III, 670.
[33] *Scyl. Cont*., 44.
[34] *Zon*. III, 670, 671.
[35] *Scyl. Cont*., 44.
[36] *Zon*. III, 671.
[37] *Scyl. Cont*., 44; *Zon*. III, 671.
[38] *Psellos*, *Chronographia*, 666.
[39] Други део *Хронографије* наставља се до 1078. године и каснијим додатком је значајно променила изглед, в. Kaldellis 1999, 11; Lauritzen 2013, 153–157.

га је да абдицира и замонаши се.[40] Готово је извесно да је патријарх добро упамтио како се Исак Комнин понео према њему те је искористио тренутак цареве слабости.[41]

Према Пселовим речима Константин Дука, новопроглашени цар, није знао како да поступа у датим околностима те је потражио савет од Михаила Псела. Филозоф га је подржавао у настојању да постане цар и агитовао је за њега у палати, наглашавајући своје заслуге за патријархов благонаклон став према Дуки речима да је „придобио на његову страну" и васељенског патријарха Константина Лихуда («ὡς μετήνεγκά σοι τὸν ἀρχιερέα»).[42] Тако је Лихуд благословио долазак Константина Дуке на византијски трон.

Михаило Псел у енкомиону («Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὁσιώτατον κῦρ Κωνσταντῖνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν Λειχούδην») посвећеном патријарху Константину Лихуду саставља похвалу према свим правилима.[43] Ретор истиче да је Лихуд првокласни модел, односно личност за похвалу. Стога га пореди с Периклом, грчким државником, војсковођом и говорником V в. пре н. е., кога Лихуд надмашује својим делима.[44] Псел хвали Константина Лихуда и у *Хронографији*, свом историографском делу, али много мање енкомијастички. Филозоф каже да се Лихуд у делању није повиновао ни реторима ни филозофима. Није се одавао благоглагољивости, није био склон претварању него је био човек од интегритета. Красила га је пријатна озбиљност и грађанско самопоштовање. Другим речима, био је човек отмене природе.[45]

Михаило Аталијат и Скиличин настављач наглашавају да је Константин Лихуд током свог понтификата био веома „дарежљив и предусретљив према монасима и свештеницима".[46]

Закључак

Ако се упореде писма, *Хронографија* и похвални говор, може се закључити да је Михаило Псел, у складу са књижевним жанровима, доследан у својим ставовима који се односе на Константина Лихуда: диви му се, поштује га и сматра га својим пријатељем. Лихуд је био државник, научник, филозоф, блажени хришћанин и саосећајна личност.[47]

Извесно је да је током Лихудовог понтификата дошло до захлађења односа филозофа и патријарха. Зато је треће писмо јако драгоцено јер сведочи о томе да је почетком шездесетих година XI века постојала јака опозиција против Михаила Псела у Цариграду. Ако се томе дода чињеница да се ради о времену владавине цара Константина X Дуке – а утврђено је да је цар у једном тренутку ускратио директне милости Михаилу Пселу –[48] долази се до закључка да је Псел готово истовремено изгубио наклоност двојице најбитнијих личности у Царству – патријарха Константина Лихуда и цара Константина X Дуке.

Врло је интересантно да је Михаило Псел свестан да има јаке непријатеље који успешно раде против њега. Осим у трећем писму упућеном Лихуду, о томе филозоф говори и у писму цезару Јовану Дуки, човеку који му је „отворио прозор" велике палате

[40] *Psellos, Chronographia,* 682–684.
[41] Шаранац Стаменковић 2022, 31, 178.
[42] *Psellos, Chronographia,* 710.
[43] *Psellus, Orationes funebres* I, бр. 2, 82–114.
[44] *Psellus, Orationes funebres* I, бр. 2, 86$_{6–7}$.
[45] *Psellos, Chronographia,* 666.
[46] *Atal*., 51. Уп. *Scyl. Cont*., 46.
[47] Уп. Любарский 1978, 58.
[48] Шаранац Стаменковић 2022, 202–206.

када му је цар „затворио врата”.[49] Но, Псел је успео да разочара и Јована Дуку те и њега окрене против себе.

*

Ишчитавајући Пселова писма упућена највишим представницима Византије тог доба, између осталих и писма посвећена Константину Лихуду, стиче се утисак да се један за другим великодостојник Царства разочаравао у филозофа након почетне опијености његовим говорничким вештинама и његовим знањем. Стога би се могло закључити да Михаило Псел није баштинио нимало реалну слику о себи, те да је крах његове каријере под царем Михаилом Дуком био неминован.

Листа референци

Извори

Atal.: Martín, P. I. (ed.) (2002). *Miguel Ataliates Historia*. Madrid.

Psellos, Chronographia: Reinsch, D. R. (ed) (2015). *Michael Psellos, Leben der Byzantinischen Kaiser (976–1075) Chronographia*. Berlin–München–Boston.

Psellus, Orationes funebres I: Polemis, I. (ed.) (2014). *Michael Psellus. Orationes funebres* I. Berlin.

Psellus, Epistulae: Papaioannou, S. (ed.) (2019). *Michael Psellus, Epistulae* I–II. Berlin–Boston.

Scyl. Cont.: Nesbitt, W. J. – McGeer, E. (ed.) (2020). Byzantium in the Time of Troubles. *The Continuation of the Chronicle of John Skylitzes (1057–1079)*. Leiden–Boston: Brill.

Zon. III: Bütner-Wobst, Th. (ed) (1897). *Ioannis Zonarae epitome historiarum* III. Bonnae.

Литература

Крсмановић 2001: Крсмановић, Б. (2001). *Успон војног племства у Византији XI века*. Београд: Византолошки институт САНУ.

Любарский 1978: Любарский, Я. Н. (1978). *Михаил Пселл. Личность и творчество. К истории византийского предгуманизма*. Москва.

Миловановић 1979: Миловановић, Ч. (1979). *Михаило Псел као књижевни теоретичар* (необјављена докторска дисертација). Београд.

Острогорски 1969: Острогорски, Г. (1969). Пронија. у: Стојковић, Ж. (ур.) *О византијском феудализму*, Сабрана дела Георгија Острогорског, књига I, Београд, 119–342.

Радошевић 1991: Радошевић, Н. (1991). Епистолографија Јована Апокавка. *ЗРВИ* 29–30, 155–167.

Радошевић 1998а: Радошевић, Н. (1998а). Писма владарима Јована Мавропода и Михаила Псела. Из византијске епистолографије XI века. *ЗРВИ* 37, 33–41.

[49] *Psellus, Epistulae* I, бр. 57, 124$_{9;}$ Псел и у писму посвећеном августи Евдокији Макремволитиси говори о својим непријатељима, в. *Psellus, Epistulae* I, бр. 157, 420–421$_{56–79}$. Уп. *Psellos, Chronographia*, 626.

Радошевић 1998б: Радошевић, Н. (1998б). Писма Манојла II Палеолога у оквиру византијске књижевности XV века. у: Маринковић, Р. – Ређеп, Ј. – Јовановић, Г. (ур.) *Српска књижевност у доба деспотовине*, Научни скуп, Деспотовац, 22–23. август 1997, Деспотовац, 173–185.

Станковић 2003: Станковић, В. (2003). *Цариградски патријарси и цареви македонске династије*. Београд: Византолошки институт САНУ.

Шаранац Стаменковић 2022: Шаранац Стаменковић, Ј. (2022). *Игре око цариградског престола. Долазак на власт Константина X Дуке*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.

Grünbart 2005: Grünbart, M. (2005). *Formen der Anrede im byzantinischen Brief vom 6. bis zum 12. Jahrhundert*. Wien: Der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Jeffreys 2017: Jeffreys M. (2017). Summaries of the Letters of Michael Psellos. In: Jeffreys. M. – Lauxtermann M. D. (ed) *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, Oxford University Press, 141–445.

Kaldellis 1999: Kaldellis, A. (1999). *The Argument of Psellos' Chronographia'*. Leiden–Boston–Köln.

Lauritzen 2013: Lauritzen, F. (2013). *The Depiction of Character in the Chronographia of Michael Psellos*. Turnhout: Brepols.

Lauritzen 2021: Lauritzen F. (2021). Michael Psellos. Bibliography (2000–2020). *Theologia Orthodoxa* 66/1, 249–268.

Mullett 2002: Mullett, M. (2002). Rhetoric, Theory and the Imperative of Performance: Byzantium and Now. In: Jeffreys, E. (ed.) *Rhetoric in Byzantium*, Burlington–Aldershot, 151–170.

ODB: Kazhdan, A. et al. (ed.) (1992): *The Oxford Dictionnary of Byzantium* I–III. Oxford.

Jasmina Šaranac Stamenković

PSELLOS' LETTERS TO PATRIARCH CONSTANTINE LEICHOUDES

The focus of this study is on three letters written by Michael Psellos, a philosopher, rhetorician, and politician of the 11th century, addressed to the Patriarch of Constantinople, Constantine Leichoudes.

The letters in question are letters number 147, 148, and 149 in the critical edition by Stratis Papaioannou. This paper provides the first translation of these letters into Serbian and offers explanations which place these letters in the social context of the 11th-century Byzantine Empire. The first letter concerns Psellos' mediation with Constantine Leichoudes on behalf of a public scribe. It is very likely that the letter was written before Constantine Leichoudes became the Patriarch of Constantinople, that is, before 1059. The second letter is accompanied by Psellos' gifts to Constantine Leichoudes – a small amount of bread, wine, and fruit. The letter was most likely written in 1059 or 1060. The third letter is Psellos' response to Leichoudes' gift – a fish. This epistle was written between the second half of 1060 and 1063. The letter indicates that the close friendship between Michael Psellos and Constantine Leichoudes had been strained.

Based on a comparative analysis of data from the letters and Psellos' historiographical work *Chronographia*, it is clear that Michael Psellos, consistent with literary genres, is steadfast in his views concerning Constantine Leichoudes: he admires him, respects him, and considers him a friend.

The third letter from Psellos to Leichoudes is particularly valuable as it indicates that in the early 1060s, there existed a strong opposition to Michael Psellos in the social circles of Constantinople. It seems highly probable that Michael Psellos almost simultaneously lost the favor of the two most important figures in the Empire – Patriarch Constantine Leichoudes and Emperor Constantine X Doukas.